

Ellentmondó elvárások között...

Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon

Spéder Zsolt

1. Bevezető¹

Nem kockázatmentes vállalkozás annak körvonalazása, hogy a mai magyar közvéleményben milyen elképzelések és elvárások élnek a férfiak családban betöltött szerepéről. A nehézség egyrészt abból adódik, hogy kevés kutatási előzményre támaszkodhatunk, és így azt az igényünket, hogy szűkebb tárgykutatást a férfiakra vonatkozó általános szerepelvárások részeként értelmezzük, nem könnyű érvényesíteni. Másrészt kényes feladat a már évtizedek óta a női sorsokra fókuszáló (feminista) társadalomtudományi irodalom kezelése: a vázlatos vagy a túlzottan részletező ismertetés egyaránt veszélyeket hordoz. A feladat mégis vonzó, amennyiben a családi viszonyoknak olyan új oldalait világíthatjuk meg, amelyek eddig kiestek a látóköreinkből, vagy csak érintőlegesen, a női sorsok szempontjai szerint tárgyalták őket. Ugyanakkor ösztönzőleg hatottak ránk azok az írások, illetve kötetek, amelyek az „apaság krízisééről, kiüresedéséről” vagy az „új apaságról” a közelmúltban jelentek meg (Brannen 2003; Mühlig–Rost 2007). Hasonlóképpen inspirált az a felismerés, hogy a termékenységi elemzések féloldalasak maradnak, ha a gyermekvállalásra vonatkozó döntéseket csak a nők szempontjai szerint ismerjük meg (Thomson 1997; Puur *et al.* 2008).

A férfiak családon belüli szerepeire vonatkozó elvárások elemzését a férfiszerepeket meghatározó strukturális összefüggések rövid bemutatásával kezdjük: munkapiaci, intézményi, normatív és életpályához köthető szempontokat veszünk figyelembe. Hangsúlyozzuk, hogy e tényezők a szerepek gyakorlásának kereteit határolják körül, az egyének ennek során bizonyos szabadsággal rendelkeznek. Ezért mutatkozhatnak viszonylag homogén strukturális és intézményi környezetben is különbségek (Brannen 2003). A szerepelvárások így egyszerre jelentik az egyéni szerepgyakorlatok keretfeltételeit, illetve formálódnak az egyéni szerepgyakorlatok révén.

Már itt érdemes tisztázni, hogy empirikus elemzésünk során döntően a családi szerepelvárások két vonatkozásával tudunk foglalkozni. Egyrészt megvizsgáljuk, hogy ma Magyarországon a közvélemény a jövedelemszer-

¹ A tanulmány a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetben folyó, *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásának kölcsönhatása* című, K 75909. nyilvántartási számú OTKA-kutatás keretében készült.

zést vagy a családi életben való aktív részvételt (gyermekgondozás, otthoni munka) várja-e el inkább a férfiktól. Másrészt azt is értelmezzük, hogy a közvélemény hagyományos (fegyelmezés, jövedelemszerzés) vagy modern (a szeretet kimutatása, aktív részvétel a gyermekgondozásban) vonásokat vár-e el inkább az apáktól.² Az elemzéshez a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet (NKI) *Családi értékek* c. felvételének adatbázisát³ használjuk.

2. A témáról szóló irodalom áttekintése

2.1. A családon belüli férfiszerepeket, az apaszerepet meghatározó tényezők

a) MUNKAPIAC

A modern társadalomban a munkapiac a státuselosztás, a nemek szerinti munkamegosztás, és ennél fogva a családi szerepmegosztásoknak is központi intézménye (Ostner 1982; Hofäcker 2007). A gazdasági és hatalmi viszonyok nemek szerinti jellemzői is a munkapiac működésén keresztül érvényesülnek, a nemi szerepek lényeges tartalmai a munkapiac révén valósulnak meg. A munkapiac a különböző apai szerepek előfeltételeként is értelmezhető. A „kenyérkereső férfi” szerepének létrejöttét a foglalkoztatás expanziója, majd a bérek olyan mértékű növekedése tette lehetővé, amelynek köszönhetően a háztartást egy kereső is eltarthatja. A Parsons által teoretikusan megfogalmazott „male breadwinner – female housewife” nemi szerepmegosztásban a férfi elsődleges szerepe az, hogy keresőmunkájával biztosítsa a család tagjainak megélhetését, a nőé pedig az, hogy ellássa a háztartást, létrehozza a gyermek felneveléséhez, a család reprodukálásához elengedhetetlen környezetet és intimitást (Meuser 2009: 147ff).⁴ Az adekvát munkapiacra a férfiak foglalkoztatása domináns, a munkaidő hosszú, ahol a munkapiac kulcsszereplői a férfiak stb. Ez a családi szerepmegosztás – nem egy feminista megközelítés egyik központi tézise szerint is – akkor kérdőjeleződik meg, amikor a női munkavállalás egyre erőteljesebben terjed, ugyanakkor a családon belül nem következik be az otthoni/háztartási feladatok újraosztása, azokat továbbra is jellemzően a nők látják el. Ezzel általánossá válik a nők „második műszak”-ja (Hochschild 1987). A munkanélküliség megjelenése, tartóssá

² Empirikus elemzésünk tehát a Magyarországon elterjedt apai szerepek egyik meghatározó elemét, a normatív vonatkozásokat érinti.

³ Az adatfelvétel részletes leírása megtalálható Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit *Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása* c., e kötetben szereplő tanulmányában.

⁴ Itt nem célunk és nincs is lehetőségünk annak tárgyalására, hogy a hagyományosnak tekintett modell kialakulását értelmezzük, annak ökonómiai és hatalmi összefüggéseit kritikailag elemezzük.

válása szintén alapjaiban kezdi ki a férfiak családon belüli hagyományos szerepét. Nem véletlenül kerül tehát a kutatások homlokterébe a háztartási munka nemek szerinti megosztása⁵, fogalmazódik meg a családon belüli nemi szerepek átalakításának igénye, és erősödik fel az az elvárás, amely a férfiaktól erőteljesebb részvételt kíván meg a háztartási munkában és a gyermeknevelésben.⁶

A munkapiac jellemző jegyei ma is erőteljesen befolyásolják a nemi szerepek megformálását, hiszen ezek képezik az aktuális családi feladat- és munkamegosztás keretfeltételeit. Ebben a vonatkozásban a rendelkezésre álló *foglalkoztatási formák* elterjedtségének és a nemek szerinti *jövedelmi diszkrepanciának* van különös jelentősége (Hofäcker 2007; Voltz 2007). Az előbbit illetően, ha a rendelkezésre álló álláshelyek döntő többsége teljes munkaidejű, csak megfelelő gyermekellátó rendszer⁷ teszi lehetővé a kétkezes munkavállalást és az otthoni feladatok párhuzamos elvégzését. Ha viszont a részmunkaidős álláshelyek kínálata bő, a távmunka elterjedt, kevésbé differenciált gyermekellátó rendszer mellett is teret nyerhetnek a kevésbé rigid, együttműködő (kollaboratív) családi munkamegosztási minták, és átalakulhatnak a családi nemi szerepek. Ami a nemek szerinti *kereseti különbségeket* illeti, ha nagymérvűek, ez erősítheti, vagy éppen gyengítheti a hagyományos nemi szerepmegosztás gazdasági megalapozottságát. A férfiak bérelőnye egyértelműen akadályozza a hagyományos szerepmegosztás mintájának feladását, hiszen jövedelmük kiesése súlyosabb következménnyel jár a család megélhetésére.⁸ A kiegyenlítettebb bérvizonyok viszont alacsonyabb határáldozati költséggel járnak a magasabb jövedelműek számára, ha átmenetileg vagy tartósan kilépnek a munkapiacról.

b) JÓLÉTI INTÉZMÉNYRENDSZER, A CSALÁDI VISZONYOK INTÉZMÉNYES KEZELÉSE

Egy adott társadalom jogi-intézményi építménye, a jogok és kötelezettségek meghatározása, az újraelosztás szabályai, a jóléti szolgáltatásokhoz való hozzáférés feltételei, a jóléti szolgáltatások kiterjedtsége igen komplex mó-

⁵ Az ide vonatkozó szakirodalom áttekintését lásd Herche (2010).

⁶ Noha a női munkavállalás bővülése a volt szocialista országokban korán és dinamikusán indult el, a nemek szerinti munkamegosztás problémája számos okból kifolyólag kevésbé erőteljesen jelent meg. Megítélésünk szerint ennek lényeges összetevője, hogy Magyarországon, és részben más országokban is, a női munkavállalás bővülését a férfiak által művelt „második műszak”, a háztájizás, a többletjövedelem-szerzés terjedése követte.

⁷ Az otthoni feladatok ellátásához igénybe vehető idegen munka típusaira itt nem tudunk kitérni.

⁸ Megjegyezzük, hogy a „male-breadwinner – female housewife” koncepciójának kidolgozása idején is volt női munkavállaló, ám az a munkapiac perifériálisabb státusait fedte le, illetve a női életpálya gyermekvállalás előtti, illetve gyermekvállalás utáni időszakait jellemezte inkább.

don befolyásolja, hogy egy adott társadalomban milyen apa- és anyaszerepek terjednek el inkább (Hobson–Morgan 2002; Voltz 2007; Anxo–Bosch–Rubery 2010). E szabályrendszer áttekintésére itt lehetetlenség vállalkozni, így egy-egy terület megemlítésével csak jelezni fogjuk az ebből eredő hatások összetett következményeit.

A gyermekellátáshoz való széles körű hozzáférés csökkenti annak kényszerét, hogy az egyik partner (általában a nő) kizárólagos feladatává váljon a gyermeknevelés és a háztartási munkák ellátása, s így hozzájárul(hat) a hagyományos nemi szerepek átalakulásához. A csak a férfiak által igénybe vehető szülői szabadság közvetlenül ösztönzi az aktív apa mintájának kialakulását, fokozott részvételüket a gyermekgondozásban.

A szülői (ezen belül apai) jogok és kötelességek szabályozásának szerepe a párkapcsolatok felbomlása nyomán válik nyilvánvalóvá (Hobson–Morgan 2002). Ettől függ, hogy az apának milyen lehetőségei és kötelességei vannak gyermekeit (és volt feleségét) tekintve. Hobson és Morgan jóléti rendszereket összehasonlító munkájában arra is felhívja a figyelmet, hogy a tényleges apai szerepek nem mindig esnek egybe a jogilag favorizálttal. Az apaszerepek megvalósulásának számtalan összetevője van. Szorosan ide tartozik a tartásdíj rendszeres fizetésének közismert problémája, de nem kevésbé ismertek azok a nehézségek sem, amelyekkel az apák a válást követően a gyermekeik „láthatásának” gyakorlása során küszködnek. Mindezek elméleti szempontból is fontos kérdések, és súlyuk a válási részarányok emelkedése következtében növekszik, a válás utáni apaszerepekkel azonban ebben a tanulmányban nem tudunk foglalkozni.⁹

Az újraelosztás mechanizmusai – például az adózás típusa, a jövedelem-megosztási szabályok, a gyermekek és családtagok figyelembevételének módozatai – komplex módon befolyásolhatják a családban élők munkavállalási profilját, és ezen keresztül a nemi szerepek átalakulását vagy konzerválódását.

Fenti példáink csak néhány területet érintettek. A családi jogok és kötelezettségek átfogó szabályrendszere, a jóléti állam további szolgáltatásai, a szolgáltatásokhoz való hozzáférési szabályok számtalan egyéb területen is befolyásolják, hogy milyen szülői szerepek terjednek el, illetve szorulnak háttérbe egy adott társadalomban.

c) A NEMI SZEREPEKET ÉRINTŐ NORMATÍV ASPEKTUSOK, CSALÁDI SZEREPELVÁRÁSOK

Nyilvánvaló, hogy a nemi szerepek, azon belül a családi nemi szerepek mintájának alapját az adott társadalom tagjainak az arra vonatkozó normatív elképzelései képezik. A férfiasság képze, a családon belüli nemi szerepek-

⁹ Az elvált apák életkörülményeiről lásd Vukovich (2006) tanulmányát.

kel kapcsolatos elvárások, az apaszerepek tartalma az egyének által gyakorolt szerepek keretfeltételének tekinthető (Voltz 2007). Az érvényes elképzelések segítségével, az uralkodó elvárásokhoz illeszkedve realizálják saját szerepeiket a mindennapokat megélt egyének, és ezzel egyben hozzájárulnak a keretfeltételek fennmaradásához.¹⁰

Noha kézenfekvőnek tűnik, ám mégis félrevezető lenne azt feltételezni, hogy ezek az elképzelések az aktuálisan uralkodó szerepminták „lenyomatai”. Tudjuk, hogy a kulturális mintázatok és a strukturális viszonyok között csak egy-egy időszakban és viszonylag rövid ideig van összhang, sokkal inkább szembenállásuk a jellemző. Nem véletlen, hogy az apasággal foglalkozó írások az idevágó elképzelések és a domináns apaszerepek közötti *diszkrepanciát* emelik ki (Hofäcker 2007; Voltz 2007). Tanulmányunk empirikus fejezete a férfiszerepre Magyarországon jelenleg irányadó elképzelések jellegzetességeit tárja fel, és azokat az apai szerepek iránt mutatkozó elvárásrendszerként értelmezi.

d) NŐI SZEREPELFOGÁS, A GYERMEKEK SZEREPELVÁRÁSA

Egyetértünk azokkal, akik a férfi családon belüli szerepének mintáit a családban együtt élők (férj, feleség, gyermek) által közösen kialakított és gyakorolt szerepegyüttes részeként, sőt a szereplők egymáshoz való viszonya részeként kívánja megérteni (Bambey–Gumbinger 2006). Egy ilyen feladat elvégzése meghaladja lehetőségeinket. Ugyanakkor érdemes itt kiemelni néhány olyan kutatási eredményt, leírt családon belüli mechanizmust, amely aktívan befolyásolja a férfiak szerepeit.

Több tanulmány mutat rá arra, hogy a férfiak otthoni munkában való részvételét a nők „kapuőrszerepe” akadályozhatja (Allen–Hawkins 1999; Voltz 2007). Leegyszerűsítve, itt azokról a mechanizmusokról van szó, amelyek megnehezítik, megkérdőjelezzik, leértékelik a férfi otthon végzett munkáját. A nő ugyanis az otthoni/privát szféra „menedzsere és ellenőre”, rajta múlik, partnere milyen feladatokat végezhet el, ő az, aki ellenőrzi és értékeli a feladatok elvégzésének minőségét. Allen és Hawkins (1999) igen alaposan járja körül ezt a kérdéskört. Középosztálybeli, kétkeresős családokat vizsgálva kimutatja, hogy azokban a párkapcsolatokban, ahol a nő „kapuőr szerepet” játszik, sokkal egyenlőtlenebb az otthoni munka elosztása. Voltz egy erősen indirekt „kapuőr-mechanizmust” tár fel, amikor kimutatja, hogy a nők körében elválnak annak megítélése, hogy egy férfi viselkedésében mi mennyire „férfias” és/vagy „szimpatikus”. A csecsemőgondozó férfi például a nők

¹⁰ Blaskó (2005) részletesen foglalkozik a nemi szerepekre és a nemek szerinti munkamegosztásra vonatkozó magyarországi elvárásokkal, azok változásával. A jövőben érdemes lenne a női/anyai szerepekre és a férfiakra vonatkozó elvárásokat összevetni, ám ezzel jelen tanulmányunkban nem foglalkozunk.

84%-ának szimpatikus, de csak 68%-ának férfias (Voltz 2007: 216). A férfi apai szerepeit illetően a gyermekek elvárásai sem semlegesek. Egy, a kilencvenes évek végén végzett angliai kutatásban a tinédzserek leginkább azt várták el az apjuktól, hogy pénzt keressenek, ezzel megalapozva fogyasztási céljaik realizálását (Warin *et al.* 1999). Más vonatkozásban nem részletezték, hogy milyen aktív részvételt kívánnak az apjuktól; a megfogalmazások leginkább arra utaltak, hogy az apa szükség esetén „legyen ott”, legyen elérhető.

A jelzett mechanizmusok világosan utalnak arra, hogy mind a gyakorlatban megvalósuló apaszerepeket, mind pedig a családi szerepekhez kötődő elvárásokat a családi relációban is értelmezni kellene (Bambey–Gumbinger 2006).

e) AZ ÉLETPÁLYA TÖRÉSEI ÉS TEHETETLENSÉGEI

Számtalan kutatás jelzi, hogy a kiegyensúlyozott párkapcsolati viszonyok az életpályán bekövetkező események hatása, illetve az ahhoz való alkalmazkodás következtében alakulnak át. Vaskovics és munkatársai a bambergi házassági panelvizsgálat elemzése során azt mutatják be, hogy a házasság kezdetén a házimunkában együttműködő párok aktivitási szerkezete hogyan alakul át (Kamarás–Kapitány–Vaskovics 2005). A gyermek(ek) megszületését követően az anya szünetelteti foglalkozását, energiáit az otthoni feladatok elvégzésére koncentrálja, abban gyakorlatra tesz szert, és „hatékonyá” válik. Mindeközben az apa keresőpotenciálját kívánja növelni, ami gyakran többletmunkát igényel, ennek következtében viszont csökken az otthoni feladatok elvégzésére fennmaradó ideje. Végül a gyermek felnövekedésével a munkapiacra visszatérő nő továbbra is az otthoni feladatok elvégzésének felelőse és fő kivitelezője marad. Így fordul át egy kiegyensúlyozottnak induló családi szerepmegosztás a hagyományos nemi szerepmegosztás irányába.

f) SZABADSÁG ÉS MEGHATÁROZOTTSÁG A CSALÁDI FÉRFISZEREPEK GYAKORLÁSA SORÁN

A fentiekben vázolt aspektusok a családon belüli férfiszerepek kereteit jelölik ki, a társadalmilag mutatkozó variációk ugyanakkor arra is utalnak, hogy a végül alkalmazott, gyakorolt szerepek összessége az egyének és családok aktív közreműködése révén, folyamatos önreflexiók során jön létre (Brannen 2003; Bambey–Gumbinger 2006). Noha az említett strukturális tényezők erőteljesen behatárolják a lehetséges és racionális cselekvések körét, ugyanakkor az egyéni és/vagy csoportspecifikus viselkedéseknek van tere. Nem véletlen, hogy egy adott társadalom különböző csoportjainak eltérőek a szerepelképzelései és azok gyakorlati megvalósulásai. Különösen így lehet ez a

modern társadalomban, amelyben az egyén egyre inkább tervezője és mestere saját biográfiájának és szerepeinek (Beck 2002).

2.2. Szereptípusok egy modern társadalomban

Az empirikus leírást megelőzően tanulságos annak felidézése, hogy a mai modern társadalmakban a családi férfiszerepek milyen mintái és elképzelései azonosíthatók. A jóléti állam koncepciójának gender-neutrális jellegét megkérdőjelező nőkutatók a családi szerepmegosztások szerint különítették el a jóléti rezsimeket. Lewis (1992) az európai országokat aszerint különböztette meg, hogy mennyire erőteljes/kizárólagos a férfi kenyérkereső szerepe, és hogy mennyire erőteljesen ösztönöz erre az intézményrendszer. Az övéhez hasonló megközelítésben Ostner a férfi kenyérkereső szerepének „erős, közepes és gyenge”, a nő családi kötelezettségének szintén „erős, közepes és gyenge” fokozatát megkülönböztetve állítja fel modelljét (Helfferich 2009).

Az „új típusú” apa közvéleménybeli képét megragadni kívánó Voltz az elvárásrendszerek nemi különbségeinek mérésére használt kérdésrendszer segítségével különítette el az apaszerepeket,¹¹ majd szembesítette azt a gyakorlattal. A tipológia két pólusát a „hagyományos” és a „modern” apaszerep alkotja. Az előbbi a *kenyérkereső apaszereppel* azonosítható: a férfi legfontosabb feladata a család biztonságának megteremtése; a férfi életének centrumában a munka(vállalás) áll; a családban végső soron a férfi dönt; találkozáskor a férfi teszi meg az első lépéseket. Ezzel szemben a *modern férfi* szükségesnek tartja az emancipációt, úgy gondolja, hogy mindkét nemnek hozzá kell járulnia a család megélhetéséhez, az otthoni munkában egyenlő mértékben vesz részt, és a gyermeknevelés életének tartalmát, célt ad (Voltz 2007: 206). Voltz két közbülső típust is meghatároz: azokat, akiknek sem az egyik, sem a másik skálán nem magas a pontszámuk, „bizonytalanoknak, útkeresőknek” nevezi, azokat pedig, akiknek pontszáma mindkét skálán átlag feletti, de nem túl magas, „pragmatikusnak, mazsolázónak [Rosinpicker]” nevezi. Elemzése kimutatják, hogy a fenti négy típusba besorolható férfiak – de különösen a hagyományos és modern típusba tartozók – eltérően ítélik meg a férfiak családi szerepeit (családeltartó vs. családalakító); hogy milyen otthoni munkák kinek a felelősségi körébe tartoznak (mennyire különülnek el a férfias/nőies feladatok); hogy a gyermekgondozás és -nevelés mely területeiért (gondozás vs. oktatás) felelősek. (Lényeges különbség a „kenyérkereső” és az „új típusú apák” között éppen ez utóbbi területen mutatkozik, hiszen a modern apák nagyon aktívak a gyermekgondozásban.)

A modern viszonyok leírása során természetesen számtalan egyéb típusalkotással találkozhatunk. A hagyományos kenyérkereső és modern, egali-

¹¹ Voltz a családon belüli női szerepeket is tipizálta, és szintén egy négykategóriás tipizáláshoz jutott. A típusalkotáshoz faktoranalízist használt.

tárius apa mellett a „kirakatapák”, a „perifériális apák” (Bambery–Gumbinger 2006) is megjelennek, és számtalan apatípusnak jellemzője a bizonytalanság. Mindez egyértelműen arra utal, hogy az apaszerepek és apaképek átalakulóban vannak, hogy egy adott társadalmi kontextushoz nem köthető kizárólagosan a férfi családban betöltött szerepének egy meghatározott mintája, hogy az említett tényezők és az individuumok, társadalmi csoportok aktív szerepgyakorlata hozza létre és formálja az apaszerepeket, továbbá motiválja elterjedésüket.

3. Eredmények

3.1. A férfiak családi szerepére vonatkozó elvárások

A férfiak családon belüli szerepét megragadni kívánó állítások (item-sor) kialakítása során két típus lebegett a szemünk előtt. Az egyik a „kenyérkereső férfi/apa” modellje. (Ez megfeleltethető a Parsons-i leírásnak.) Ekkor a férfi családon belüli elsődleges és/vagy kizárólagos feladata a jövedelemszerzés, az anyagiak biztosítása, a foglalkozási karrier. E típus jellemző velejárója a családon belüli egyenlőtlen „hatalmi” pozíció („*A legfontosabb döntéseket a családban a férfiaknak kell meghoznia.*”). A második típus az egalitárius modell jegyeit viseli. Ekkor a férfi számára egyaránt fontos az anyagi biztonság megteremtése, egyszersmind az aktív részvétel a család mindennapjaiban. E típus fontos jegye, hogy a férfi képes az otthoni/gyermeknevelési feladatok ellátására („*Egy apa ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyermeket, mint egy anya.*”), hogy ezt ne szégyellje (ne tartsa nevetségessnek), továbbá a szűkösen rendelkezésére álló idejének felhasználása során a családot preferálja a többletjövedelemmel szemben („*Egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy pluszmunkával mindenáron növelje a család bevételeit.*”). Lényeges ismérve ezen utóbbi típusnak az apasággal való pozitív azonosulás¹² (fontos és élmény). Azt feltételeztük, hogy a két férfi/apaszerep, ha nem zárja is ki egymást, kellőképp nagy az eszmei távolságuk ahhoz, hogy közöttük kevés átfedés legyen. Vagyis azt gondoltuk, hogy aki egyetértően foglal állást a férfivel szembeni elvárásrendszer első változatával kapcsolatban (pontosabban annak egyes vonatkozásaival), az a második típushoz kötődő állításokkal nem fog egyetérteni.¹³ A következőkben röviden áttekintjük, hogy a vizsgált népesség mennyiben azonosul a családi férfiszerepek egyes vonatkozásaival.

A férfiak családi szerepeinek nem egy vonásával a népesség *döntő többsége* (több mint négyötöde) azonosul (1. ábra). Egyöntetűen érvényes ez arra

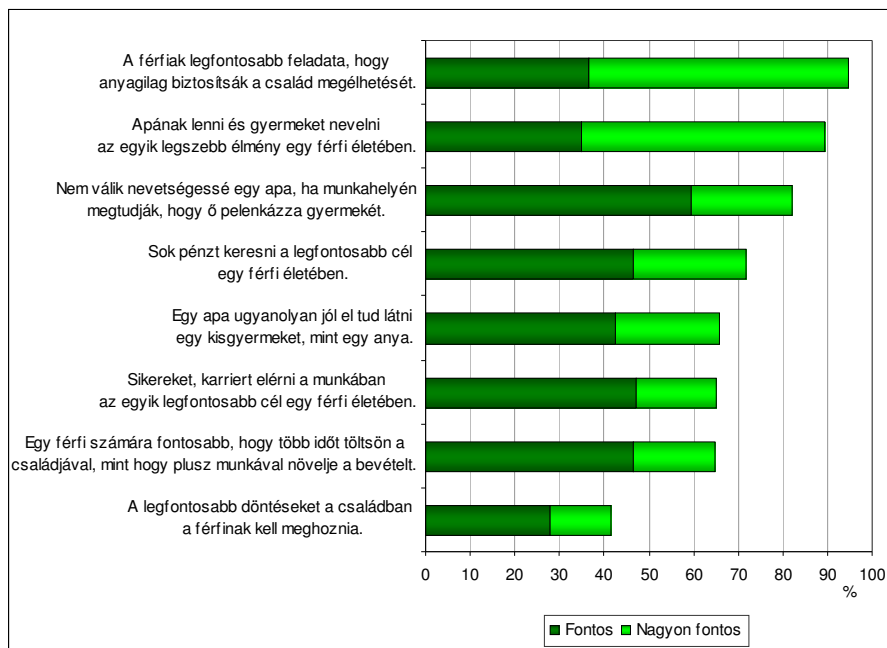
¹² Fontos kiemelni, hogy a második típus hipotetikus leírása során nem „szerepcserében” gondolkodtunk, vagyis nem egy kizárólag gyermekgondozásra koncentrááló apát képzeltünk el.

¹³ Már itt jelezzük, hogy ez a feltételezésünk nem igazolódott be.

az állításra, hogy „a férfiak legfontosabb feladata, hogy anyagilag biztosítsák a család megélhetését”, hiszen a kérdezettek háromötöde (58%) teljesen, közel kétötöde (36%) pedig többé-kevésbé elfogadja ezt a kijelentést. Úgy-szintén egyöntetűen (89%) nyilvánul meg a közvélemény abban, hogy a gyermek(ek) felnevelését a férfi életútja legszebb élményei közé sorolja. Végül sokan (82%) tagadják azt, hogy neveléssé válna a férfi, akiről kiderül, hogy ő (is) pelenkázza gyermekét. Pedig köztudott, hogy a pelenkázás az egyik legnőiesebbnek tartott gyermekellátási feladat (Fahey–Spéder 2004). Érdemes megemlíteni, hogy a közvélemény a férfi szerepeinek azon vonásairól ítél egységesen és támogatólag, amelyek előzetes feltételezéseink szerint nem egy irányba mutatnak.

1. ábra

Az apák szerepére vonatkozó adott állítással egyetértők aránya Magyarországon, 2009 (%)

Forrás: KSH NKI Családi értékek c. adatfelvétel, 2009; saját számítás.

Részben egymással ellentmondó vonások kerültek abba a csoportba is, amellyel a közvélemény jelentős többsége (60–75%-a) egyetért. A kérdezettek 72%-a a férfiak legfontosabb céljának a pénzkeresést tekinti, ám kevesebb mint 10 százalékponttal marad csak el ettől azok hányada (65%), akik szerint a férfiaknak szűkös idejükből inkább a családra, mint többletjövedelem szerzésére kellene időt szentelniük. Ez utóbbi részarányal szinte megegyezik azon kérdezettek relatív súlya, akik szerint a férfiak is képesek ellát-

ni egy kisgyermeket, valamint azoké, akik szerint a férfiak életében a siker és a karrier a legfontosabb.

Az itt listázott szerepváltozatok közül egy olyat találtunk, amelyet a közvélemény elvet: a kérdezettek csupán kétötöde (41,5%) ért egyet azzal, hogy a családban a férfiaknak kell a legfontosabb döntéseket meghozniuk.

A fenti állítások elfogadottságát illetően alig találtunk eltéréseket az egyes társadalmi csoportok szerint. Ez részben érthető, hiszen ha a megkérdezettek döntő többsége egyetértően nyilatkozik, akkor a változónak nem lehet lényeges szórása. Más állításokat tekintve, egy-egy aspiráció esetében a nem és az iskolai végzettség szerint mutatkoznak bizonyos különbségek. A férfiak között például elterjedtebb az a nézet, hogy a „*legfontosabb döntéseket a családon belül a férfiaknak kell meghoznia*”, de ez az eltérés minimálisnak tekinthető.¹⁴ Az iskolai végzettségnek pedig abban van némi szerepe, hogy a magasabb képzettségűek szerint a családdal töltött időt a többletjövedelem-szerzésre fordítottal szemben az apáknak előnyben kellene részesíteniük.

Megvizsgáltuk, hogy a közvélemény szerint a fenti családi szerepváltozatok mennyire tekinthetők eltérő, illetve egymással szemben álló családi szerepelvárásoknak, vagyis a közvélemény szerint mennyire járnak együtt (korrelálnak pozitívan), illetve mennyire állnak szemben egymással (korrelálnak negatívan). Azt találtuk, hogy szignifikáns pozitív kapcsolat mutatkozik egyfelől a férfi családon belüli, erős döntési pozíciója, a karrier mint a férfielelet legfontosabb célja, valamint a „sok pénz” mint életcél között. Másfelől szorosan kapcsolódnak egymáshoz a férfit a kisgyermek ellátására képesnek tartó, a családdal töltött időt a többletjövedelemnél fontosabbnak tartó és az apaságot a legfontosabb életcélnek tartó vélekedések (*Függelék, F1. táblázat*). (Más – gyenge pozitív – kapcsolatok is mutatkoznak még, de azokkal itt most nem tudunk foglalkozni.) Ezek a relációk arra utalnak, hogy az előzetesen részletezett két családi szerep-együttes valós eleme a közvéleménynek. Meglepő ugyanakkor, hogy alkotóelemeik között nem mutatkozott a várt negatív kapcsolat; vagyis nem állítható, hogy akik az egyik szerepelvárás-kötéggel egyetértenek, azok a másikat elvetnék.

Az egyes szerepklaszterek kölcsönös kapcsolatának kimutatása, és a közvéleményben betöltött súlyuk vizsgálata céljából két új változót alakítottunk ki. Első lépésben két, megítélésük szerint egymásnak egyértelműen ellentmondó változó kapcsolatát kíséreltünk meg tisztázni, majd az összes változó felhasználásával alakítottuk ki előzetesen tervezett típusainkat. Először azt vizsgáltuk meg, hogy a jövedelemszerzést a legfontosabb férfiszerepnek valló, illetve az időfelhasználásban a többletjövedelem-szerzéssel szemben a családot előnyben részesítő vélekedések között milyen a kapcsolat. A két változó segítségével konstruált típusokat és megoszlásukat az *1. táblázat* tartalmazza.

¹⁴ A teljesen egyetértő férfiak és nők között kevesebb, mint 10 százalékpont a különbség.

A népesség megoszlása a férfi-, apai szerepelvárás (két változó alapján) kialakított típusai szerint 2009-ben Magyarországon (%)

Szerepelvárás-típusok	Megoszlások
Kenyérkereső férfi	24,5
Családcentrikus férfi	18,5
Kereső- és családcentrikus férfi	48,0
Nincs elvárás	9,0
<i>Összesen (N=1474)</i>	<i>100,0</i>

A két tiszta változatot az interjúalanyok negyede-ötöde vallja magáénak. Egyfelől a megkérdezettek 24,5%-a a jövedelemszerzést preferálja, és nem ért egyet azzal, hogy az előbbivel szemben az időfelhasználásban a férfinak a családot kellene előnyben részesítenie. Másfelől 18,5% azok aránya, akik szerint az időfelhasználásban a család a fontosabb a többletjövedelemmel szemben, és a férfinak nem a pénzkeresés a legfontosabb életcélja. A legelterjedtebb nézet (48%) azonban az, amely a férfiszerepek között mind a családcentrikusságot, mind pedig a pénzkeresést egyaránt fontos, meghatározó célnak tekinti. A megkérdezettek egytizede sem egyik, sem másik aspirációt nem tekinti relevánsnak a családi férfiszerepekkel szemben.¹⁵ Legtöbben tehát azok vannak, akik egy *kettős, és egyben egymással szemben álló elvárás* fogalmazzák meg a férfiakkal szemben: legyen a pénzkeresés az életcéljuk, ugyanakkor fontosabb legyen számukra a családdal eltöltött idő, mint a többletjövétel-szerzés. Jól körülhatárolható és arányukban jelentős népességet, ám mégis kisebbséget alkotnak azok, akik csak az egyik vagy a másik aspirációt kívánják meg a férfiaktól.

Az eredmények ismeretében indokoltnak látjuk, hogy a férfiszerepelvárás leíró változónkat kibővítsük.¹⁶ A hagyományos kenyérkeresői szerephez köthető három, egymással korreláló aspiráció – (a) a férfi hozza a döntést; (b) siker és karrier mint életcél; (c) sok pénz keresése mint életcél – segítségével létrehoztunk egy négyelemű „hagyományos férfiasság” változót. A változó értéke 3, ha valaki a fenti ambíciók mindegyikét a családon belüli férfiszerephez tartozónak ítéli, és 0, ha egyiket sem. Három másik jellemző jegy – (i) a gyermekellátási képesség; (ii) a család fontosabb, mint a többletjövétel; (iii) a pelenkázás nem nevelés – segítségével pedig a családcentrikus férfiszerepelvárás leírására konstruáltunk négyelemű változót, mely akkor veszi fel a 3-as értéket, ha valaki minden itt említett mozza-

¹⁵ Hasonló megoszlási arányszámokat kapunk, ha a családcentrikus, illetve karrierkövető vonásokat vetjük össze.

¹⁶ Két vonást – „a férfi feladata az anyagi biztonság megteremtése”, illetve „az apaság az egyik legszebb férfiélmény” – nem vontunk be a típusalkotásba, mert azok általában mindenki által elfogadottak.

natot lényeges férfivonásnak tart. E két változó segítségével kialakítható a férfiszerepre vonatkozó elvárás egy az előzőekhez hasonló szerkezetű változója. A kizárólag a „hagyományos férfiasság” ideálját követők (2 vagy 3 pont) képezik a „kenyérkereső férfi” ideálcsoportját, az életük középpontjába csak a gyermekellátást helyezők kerültek a „családcentrikus férfi” ideálcsoportjába. Azok, akik mindkét változócsoporthoz magas értékkel szerepeltek – vagyis mind a hagyományos, mind az új típusú férfi aspirációkat fontosnak tartották –, őket soroltuk a „kereső és családcentrikus” kategóriába. Végül azok, akik az említett vonásokat nem tartották fontosnak, az elvárással nem rendelkezők csoportját alkotják.

Az így képzett változónk megoszlása valamelyest eltér a korábban leírt változókétól, ám az arányok alapvető üzenete megegyezik. A népesség fele (50%) a férfiak családi szerepét illetően olyan elvárásrendszerrel ért egyet, amelynek egyaránt része a kenyérkereső funkció és a családcentrikus mozzanat. E modellünk szerint a népesség valamivel több mint negyede (28%) részesíti előnyben a gyermekcentrikus, míg ennél mintegy 10 százalékponttal kevesebb (15%) a klasszikus kenyérkereső férfiszerepet.

2. táblázat

A népesség megoszlása a családi férfiszerepek (6 változó alapján) kialakított típusai szerint 2009-ben Magyarországon (%)

Szerepelvárás-típusok	Megoszlások
Kenyérkereső férfi	15,3
Családcentrikus férfi	27,7
Kereső- és családcentrikus férfi	50,1
Nincs elvárás	8,9
<i>Összesen (N=1429)</i>	<i>100,0</i>

A különböző társadalmi csoportok vélekedése alig tér el egymástól, legyen szó akár a két, akár a hat változó alapján képzett típusokról. A kettős elvárás mindkét modell szerint gyakoribb a férfiak körében. A férfiak között jellemzőbb a kenyérkeresői és a családcentrikus szerep betöltésének párhuzamos elvárása. A legnagyobb különbségek iskolai végzettség szerint tapasztalhatók. Az alacsony végzettségűek a kenyérkereső, míg a képzetebbek a családcentrikus férfi ideálját részesítik előnyben (*F2. táblázat*). A kettős elvárás a szakmunkás végzettségűek között mutatkozik átlagot meghaladóan.

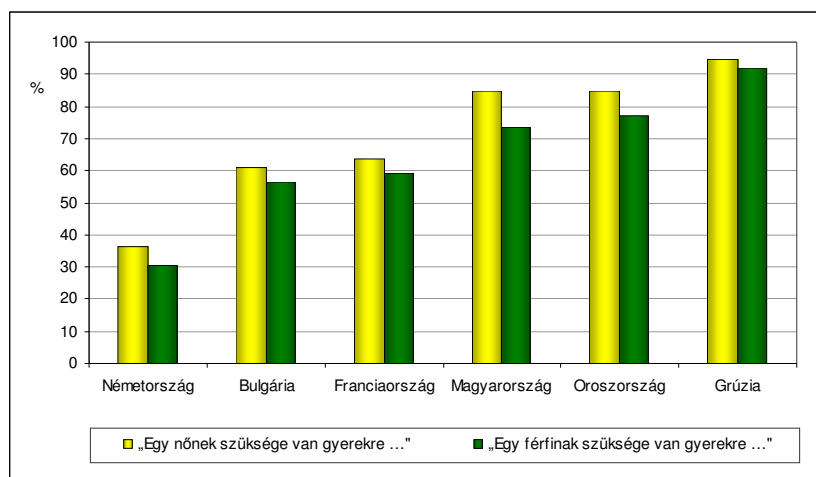
3.2. Férfiak és a gyermekvállalás

Köztudott és számtalan empirikus elemzés meg is erősítette, hogy a gyermekvállalás, az anyaság a nők társadalmi szereprendszerének elválaszthatatlan része. Ez akkor is így van, ha a gyermektelenség aránya egyre nő, és a „szingli” létforma bizonyos társadalmi csoportokban kívánatosnak tűnik. Vajon mennyiben elengedhetetlen része a férfi életpályájának a gyermekvállalás, az apaság? Az előbbieken már ismertettük azt az adatot, miszerint a népesség kilencetizede egyetért az „apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében” kijelentéssel. Mutatkozik-e vajon nemek szerinti különbség akkor, ha a kérdéseket ennél közvetlenebb formában tesszük fel – ahogy az a *Generation and Gender Survey*ben (GGS) szerepelt. (Mivel ez esetben több országra vonatkozóan rendelkezünk válasszal, ezért itt rövid nemzetközi összehasonlítást teszünk.)

A GGS-ben – és a magyar *Életünk fordulópontjai* c. kutatásban – megkérdeztük, hogy mennyire fontos egy nő és egy férfi önmegvalósítása szempontjából a gyermek. (A kérdés így hangzott: „Egy férfinak szüksége van gyerekekre a teljes élethez.” Ugyanezt az állítást természetesen a női szerepet illetően is megfogalmaztuk.) Úgy gondoltuk, hogy ez adekvát jelzője annak, hogy ma milyen súllyal szerepel a gyermek a nők és férfiak életében. Feltételeztük, hogy Magyarországhoz hasonlóan sok más európai országban is változatlanul érvényesülnek nemspecifikus szerepelvárások, és azt vártuk, hogy az interjúalanyok a gyermekvállalást a nők önmegvalósítása szempontjából tartják majd lényegesnek, elengedhetetlennek. A hat országot tekintve, Németország kivételével, nem számítottunk lényeges különbségre, hiszen Németországon kívül a gyermektelenségnek nem volt elterjedt gyakorlata.

A hat országból csak háromban értett egyet a megkérdezettek döntő többsége azzal, hogy a nő teljes életéhez elengedhetetlen a gyermek (vö. 2. ábra). Ezek közé tartozott Magyarország is, az igenlő válaszok 85%-ával. Franciaországban és Bulgáriában viszont az interjúalanyok 61%-a, Németországban pedig csak alig több mint harmada (36%) vélekedett így. Ha ugyanezt a normát a férfiakra vonatkoztatjuk – és tanulmányunkban ennek van jelentősége –, akkor igen hasonló országok közötti rangsort kapunk eredményként. Ahol a gyermeket a női élet teljessége szempontjából lényegesnek tartják, ott ezt a férfiakra nézve is így gondolják, és fordítva, ahol a gyermek ebből a szempontból nem számít elengedhetetlennek, ott ezt a meggyőződést mindkét nemre kiterjesztik. Magyarországon – a nők esetéhez viszonyítva – mindössze 10 százalékponttal alacsonyabb azok aránya, akik a gyermeket a férfi önmegvalósítása szempontjából is fontosnak/elengedhetetlennek tartják. A szülőségre vonatkozó elvárásokban a fenti két állítást tekintve országonként nincsenek lényeges nemspecifikus különbségek: ezt a teljes élet megélését tekintve a társadalom ugyanúgy tartja fontosnak vagy lényegtelennek a férfiak, mint a nők esetében.

A női és férfiszerepekre vonatkozó állítással egyetértők aránya hat európai országban, 2001–2005 (%)

Forrás: GGS-adatok, saját számítás.

A női és férfiszerepekre vonatkozó állítással egyetértők aránya nemek szerint 2004–2005-ben Magyarországon (%)

Állítások	Nők	Férfiak
Egy nőnek szüksége van gyerekekre a teljes élethez.	87,0	82,1
Egy férfinak szüksége van gyerekekre a teljes élethez.	71,6	75,8

Forrás: GGS-adatok, saját számítás.

Némi különbség tapasztalható a válaszok megoszlásában az interjúalanyok neme szerint. A nők értelmezésében a szülőség erőteljesebben kötődik a női, mint a férfiszerepekhez (3. táblázat). Míg a nők 87%-a ért egyet azzal, hogy életük elengedhetetlen része a gyermek, addig a férfiak szerepeit tekintve a nőknek csak 72%-a gondolja azt, hogy azok elengedhetetlen életcéljai között szerepel a gyermek. Magyarországon a nők némileg markánsabb különbséget látnak a gyermek nők és férfiak életében betöltött szerepét tekintve, mint a férfiak.

Ennél lényegesebb az országok közötti különbség, noha ezzel e tanulmány keretében csak érintőlegesen foglalkozunk. Az azonban külön említést érdemel, hogy a termékenység szempontjából egyik legkritikusabb országban, Németországban a nők és a férfiak alig egyharmada tekinti a szülővé válást életcéljának, és ez az egybeesés nem lehet véletlen.

3.3. Az apai szerepek tartalmáról

Az apától elvárt szerepek a családi férfiszerepek immanens részét képezik, így az előbbieket vizsgálata tovább pontosítja ismereteinket az utóbbiakra vonatkozó kívánalmakról. Feltételezhető, hogy a kenyérkereső szerepet előtérbe állítók kevésbé várják az apáktól a gyermekekkel való aktív együttlétet, de abban már kevésbé lehetünk biztosak, hogy a közvélemény velük szemben nem támasztaná ugyanúgy azt az igényt, hogy gyermekük iránti szeretetüket nyíltan is kifejezzék.

2009-ben a *Családi értékek* c. vizsgálat során a lehetséges apai feladatoknak és funkcióknak rövid listáját szembesítettük csak interjúalanyaink értékrendszerével. (Egy olyan bő lista lekérdezésére nem volt lehetőségünk, amelynek révén a gyermek életciklusához és egyes életeseményekhez kötve részletesebb ismeretekhez juthattunk volna.) A kiválasztott hét apai feladat négy apai funkció egyes vonatkozásainak fontosságát mérte azon keresztül, hogy ezek ellátását a közvélemény mennyiben várja el tőlük.¹⁷ A gyermek számára nyújtandó *biztonság* két közelítésben is szerepelt: az egyik az általában vett biztonság („biztonságot nyújtson gyermekének”), a másik az anyagi biztonság megteremtésére irányult („biztosítsa az anyagiakat gyermekének”). Egy megfogalmazott norma tesztelte annak társadalmi igényét, hogy az apák *kimutassák gyermekük iránti szeretetüket* („éreztesse gyermekével a szeretetét, érzelmeit”). Tudjuk, hogy a hagyományos szerepelképzelek szerint ez az anyák terrénuma. Egy további kérdés az apák *morális nevelésben* elvárt szerepére vonatkozott („felkészítse gyermekét az életre”). Még egy szülői feladat – „rendesen ellenőrizze a gyermek iskolai előmenetelét” – köthető a nevelői szerephez, ám azt konkrét megfogalmazása miatt mi inkább a gyermekgondozásban és -nevelésben való aktív részvétel követelményeivel kapcsoljuk. A gyermekgondozásban és nevelésben *aktívan részt vevő* apai szerep betöltése iránti társadalmi kívánalmat a csecsemőkorhoz kötődő mindennapi feladatokkal közelítettük („ellássa a gyermeket a mindennapokban, például etesse, pelenkázza, öltöztesse”). Végül arra is kíváncsiak voltunk, hogy a mai közvéleményben mennyire él még a családon belüli *apai autoritás*, a fegyelmező szerep („legyen tekintélye, fegyelmezze a gyermeket”).

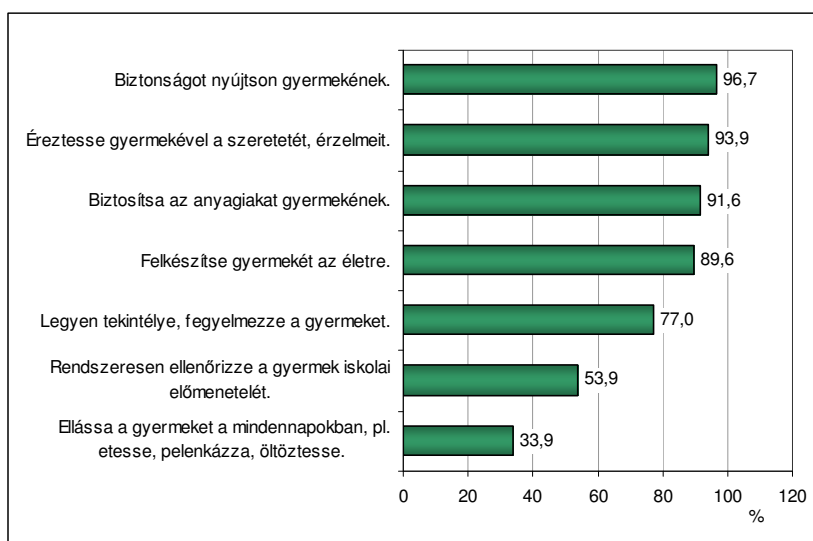
Az egyes apai feladatok egyszerű értékelése – nagyon fontosnak, illetve lényegtelennek minősítése – első látásra csak kicsivel vezet közelebb minket annak felméréséhez, hogy milyen apakép él a közvéleményben (3. ábra). Az apai szerepek négy olyan mozzanatát azonosíthatjuk – anyagi biztonság, életre való felkészítés, éreztetni a szeretetet, biztonság nyújtása –, ami a köz-

¹⁷ A kérdés a kérdőívben így szólt: „Az apák sok mindent megtesznek gyermekeikért. Kérem, a válaszlapon segítségével mondja meg, mennyire fontosak az ott felsorolt feladatok egy apa számára: nagyon fontos, kicsit fontos vagy egyáltalán nem fontos az, hogy?” Majd ezt követte a két szerep-elem, feladat felsorolása.

vélemény egyöntetű helyeslésével találkozunk. Az is szembetűnő, hogy a népesség harmada (34%) tartja csak nagyon fontosnak, hogy az apa a családi élet mindennapjaiban aktívan (etetéssel, pelenkázással, öltöztetéssel) vegyen részt.

3. ábra

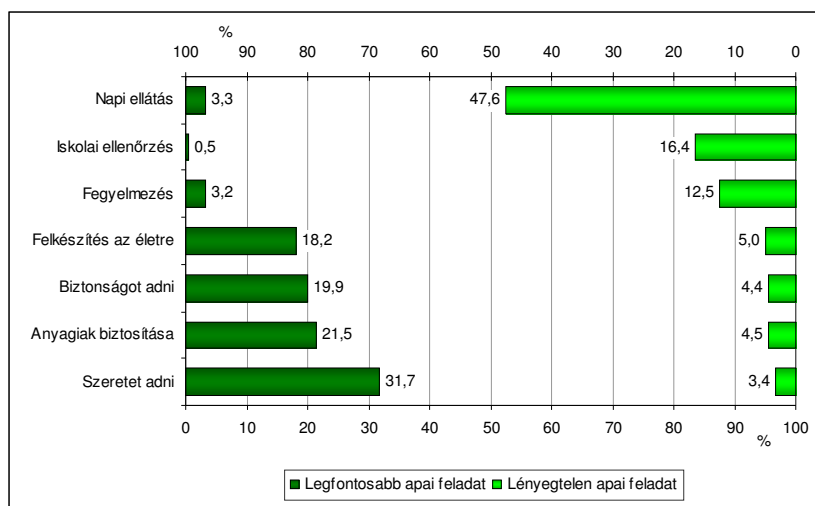
Mennyire fontos az apák számára, hogy... – a „nagyon fontos” választ adók aránya (%)

Forrás: KSH NKI Családi értékek c. adatfelvétel, 2009; saját számítás.

A közvélemény domináns apaképének vonásait pontosabban rajzolhatjuk meg, ha megvizsgáljuk, hogy a fenti hét feladatnak milyen a preferenciarendje. A legfontosabbnak tekintett apai feladatok három funkció körülcsoportosulnak. A legtöbben (~40%) a biztonságteremtés klasszikus feladatát tekintik a legfontosabbnak (vö. 4. ábra). Noha nincs teljes egyezés az általában vett és az anyagi biztonság között, úgy gondoljuk, a kettő nagyon erősen kapcsolódik egymáshoz. A népesség közel egyharmada (32%) a szeretet kimutatását tekinti a legfontosabb apai feladatnak – noha ezt korábban klasszikusan a nőkhöz (anyákhoz) kötötték. Végül jelentősnek mondható, a kérdezettek közel egyötödét (18%) kitevő azok részaránya, akik a morális eligazítást, az életre való felkészítést tartják elsődlegesnek. A maradék három feladatot – így a mindennapokban való aktív részvételt – szinte senki sem sorolja a leglényegesebb apai feladatok közé.

A legfontosabbnak és a legkevésbé fontosnak tartott feladatok egy apa számára – a válaszok megoszlása (%)

Forrás: KSH NKI Családi értékek c. adatfelvétel, 2009; saját számítás.

Meglepőnek tartjuk, hogy a megkérdezettek fele (47,6%) a *legkevésbé fontosnak* éppen a mindennapi feladatokban való aktív részvételt tekinti. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy ezek között a gyermekek iskolai előmenetelének ellenőrzése szerepel még magas arányban, és tudjuk, hogy ez is napi rendszerességű ténykedést igényel, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a népesség döntő többségének az apáról alkotott képéből a mindennapi családi életben való aktív részvétel hiányzik.

A közvéleményben a tárgyalt apaszerepekhez kapcsolható hét feladat fontosságáról uralkodó nézetek egyrészt megerősítik, másrészt módosítják a családi férfiszerepekről a korábbiakban elmondottakat. Megerősítik annyiban, hogy eredményeink szerint a klasszikus férfiszerepekhez köthető kívánalmak (biztonság garantálása és védelem, életre nevelés) ma is élnek és hatnak. Azonban az is egyértelműen beigazolódt, hogy a nem hagyományos elvárások is érvényesülnek. Erre utal, hogy igen magas azok aránya, akik a „szeretet, érzelmek kimutatását” a leglényegesebb apai feladatnak tartják. Ugyanakkor az adatgyűjtésnek az az eredménye, hogy a mindennapi családi-, illetve gyermeknevelési feladatokat a többség nem sorolja a férfiak érdemi kötelemi közé, arra utal, hogy a férfiszerep hagyományos értelmezése szilárdan megrögzült a magyar társadalomban.

A legfontosabb és a legkevésbé fontos apai feladatok társadalmi ismérvek szerinti elemzése tovább árnyalja a képet. A *nemek* szerinti leglényegesebb különbség, hogy a „szeretet kimutatását” a nők, az „életre tanítást”, illetve az

„anyagi biztonság megteremtését” a férfiak tartják valamivel fontosabb apai feladatnak. Megemlítendő, hogy a „napi ellátást” lényegtelennek tartók között nem a férfiak vannak többen (46%); a részarányok alig térnek el, de hányaduk mégis a nők körében magasabb (49,5%). A legszámottevőbb különbség *iskolai végzettség* szerint mutatkozik. A nyolc osztályt végzettek között magas (32%), a diplomások között viszont alacsony (10,5%) azok aránya, akik az anyagi biztonság megteremtését tekintik a legfontosabb apai feladatnak. A felsőfokú végzettségűek inkább az általában vett biztonságot tekintik lényegesnek (25%). A szeretet kimutatását is inkább a képzetebbek sorolják a legfontosabb apai feladatok közé (érettségizettek: 37%, felsőfokú végzettségűek: 36%). A lelényegtelenebb feladatokat illetően az adatok iskolai végzettség szerint alig szóródnak.

Tanulságos lehet még annak tisztázása, hogy miként függenek össze a férfiaknak a családban betöltött, illetve az apai szerepükkel szemben támasztott elvárásai. Az ezeket leíró két változó közötti kapcsolatot a keresztábra a következőképpen mutatja: a „kenyérkereső férfi” ideálját vallók közül átlag felett (33%) tartják legfontosabbnak az „anyagiak biztosítását” (*F3. táblázat*). Az ugyanezen csoporthoz tartozók átlag felett (57%) tartják lényegtelennek a napi ellátásban való részvételt (*F4. táblázat*). A férfiktól gyermekcentrikus viselkedést kívánók viszont a szeretetadást tartják átlag felett (42,5%) a legfontosabb apai feladatnak. A mind a jövedelemszerzést, mind pedig a családi életben való részvételt fontosnak tartó, a megkérdezettek felét kitevő csoport heterogén képet mutat az apai funkciók fontosságát tekintve, megoszlásuk nem tér el a teljes népességben mérttől.

4. Összefoglaló

Tanulmányunk tárgya annak vizsgálata volt, hogy a közvélemény milyen családi szerepeket vár el leginkább a férfiktól. A bevezetőben áttekintett szakirodalom alapján rámutattunk, hogy az idevágó normatív eljárások, más kontextuális tényezőkkel együtt, lényegesen befolyásolják, hogy a férfiak hogyan alakítják családi szerepeiket. Vizsgálódásunk három kérdésre irányult: a társadalom a jövedelemszerzést vagy a családi életben való aktív részvételt várja-e el inkább a férfiktól; mi a közvélekedés arról, hogy mennyire fontos a gyermek a férfiak életében; végül pedig az apaszerep egyes vonásaira vonatkozó elvárásokat tekintettük át. Elemzéseink eredményeként megállapíthatjuk, hogy a közvélemény a férfikkal szemben egyfajta kettős elvárásrendszert fogalmaz meg: egyidejűleg tartja szükségesnek a hagyományos kenyérkereső szerep betöltését, ugyanakkor részvételét is a gyermeknevelésben. A megkérdezettek fele ötvözné a hagyományos és modern férfi-szerepet. Bár kisebb arányban, de megjelenik a homogén elvárás-struktúra is, azaz a csak modern, illetve a csak hagyományos igények képviselője. A lényegesnek és lényegtelennek tekintett apai vonások elemzéséből is arra

következtethetünk, hogy a férfiakkal szemben támasztott elvárások heterogén jellegűek. Az a tény azonban, hogy interjúalanyaink fele nem tartja lényegesnek, hogy az apák aktívan részt vállaljanak a gyermekgondozásban, arra utal, hogy a modern apai vonások mégsem terjedtek el markánsan, és a hagyományos kenyérkereső férfi/apa képe mélyen beívódott a magyar társadalomba.

Irodalom

- Allen, S. M. – A. J. Hawkins 1999: Maternal gatekeeping: mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, vol. 61, pp. 199–212.
- Anxo, D. – G. Bosch – J. Rubery 2009: Shaping the life course: an European perspective. In: Anxo, D. – G. Bosch – J. Rubery eds.: *The welfare state and life transitions*. Edward Elgar, pp. 1–77.
- Bambey, A. – H.-W. Gumbinger 2006: „Neue Väter” – anderer Kinder? Das Vaterbild im Umbruch – Zwischen gesellschaftlichen Erwartungen und realer Umsetzung. *Forschung Frankfurt* no. 4, pp. 26–31.
- Beck, U. 2002: *A kockázat-társadalom*. Budapest: Századvég.
- Blaskó Zs. 2005: Dolgoznak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *Demográfia*, 48. évf., 2–3. sz., pp. 159–186.
- Brannen, J. 2003: Changing family and generational patterns: a comparative assesment of fatherhood. In: Chisholm, L. – A. de Lillo – C. Leccardi – R. Richter eds.: *Family forms and the young generation in Europe*. Ein Tagungsband der europäischen Beobachtungsstelle zur sozialen Situation, Demographie und Familie am ÖIF. ÖIF-Materialsamlung Heft 16, pp. 23–36.
- Fahey, T. – Zs. Spéder 2004. *Fertility and family issues in an enlarged Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. (letölthető: www.eurofound.eu.int/living/qual_life/Index.html)
- Hareven, T. 2003: Comments on Julia Brannen's paper. In: Chisholm, L. – A. de Lillo – C. Leccardi – R. Richter eds.: *Family forms and the young generation in Europe*. Ein Tagungsband der europäischen Beobachtungsstelle zur sozialen Situation, Demographie und Familie am ÖIF. Wien, ÖIF-Materialsamlung Heft 16, pp. 37–40.
- Helfferrich, C. 2009: Männer in der Familie. In: Kapella, O.–Ch. Rille-Pfeifer–M. Rupp–N.F. Schneider Hrsg.: *Die Vielfalt der Familie*. Tagungsband zum 3. Europäischen Fachkongress Familienforschung. Verlag Barbara Budrich, pp. 189–202.
- Herche, V. 2010: Háztartási munkamegosztás – azonosságok és különbségek Európában. *Demográfia*, 53. évf., 1. sz., pp. 67–90.
- Hobson, B.– D. Morgan 2002: Introduction: making man into father. In: Hobson, B. eds.: *Making man into father. Man, Masculinity and the Social Policies of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–24.
- Hochschild, A. R. 1989: *The second shift: working parents and the revolution at home*. New York: Viking Penguin.
- Hofäcker, D. 2007: Väter im internationalen Vergleich. In: Mühling T. – H. Rost Hrsg.: *Väter im Blickpunkt*. Opladen: Verlag Barbara Budrich, pp. 161–204.
- Kamarás F.–Kapitány B.–Vaskovics L. 2005: *Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon*. Budapest: KSH NKI Kutatási Jelentései, 81. sz.
- Lewis, J. 1992: Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, vol. 2, no. 3, pp. 159–173.

- Meuser, M. 2009: Männer und Familie. In: Kapella, O. – Ch. Rille-Pfeifer – M. Rupp – N. F. Schneider, (Hrsg.): Die Vielfalt der Familie. Tgaungsband zum 3. Europäischen Fachkongress Familienforschung. Verlag Barbara Budrich, pp. 145–156.
- Mühling, T. – H. Rost 2007: Väter im Blickpunkt. Opladen: Verlag Barbara Budrich, pp. 9–23.
- Oberndorfer, R. – H. Rost 2002: Auf der Suche nach den neuen Vätern. Bamberg: ifb-Forschungsbericht (5).
- Ostner, I. 1988: Berufsarbeit und Hausarbeit. Frankfurt: Campus.
- Puur, A. – L. Sz. Oláh – M. I. Tazi-Preve – J. Dorbritz 2008: Men's childbearing desires and views of the male role in Europe at the dawn of the 21st century. Demographic Research, vol. 19, Art. 56, pp. 1883–1912.; <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol19/56/>.
- Thomson, E. 1997: Couple childbearing desires, intentions, and births. Demography, vol. 34, no. 3, pp. 343–354.
- Voltz, R. 2007: Väter zwischen Wunsch und Wirklichkeit. In: Mühling, T. – H. Rost (Hrsg.): Väter im Blickpunkt. Opladen: Verlag Barbara Budrich, pp. 205–224.
- Vukovich G. 2006: Az elvált apák helyzetének néhány aspektusa. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. szerk.: Társadalmi Riport 2006. Budapest: Tárki, pp. 267–283.
- Warin, J. – Y. Solomon – C. Lewis – W. Langford 1999: Fathers, work and family life. London: Family Policy Studies Centre/Joseph Rowntree Fund Joint Series.

Függelék

Fl. táblázat

A férfi családi szerepeinek mozzanatai közötti korreláció – Pearson-féle korrelációs együtthatók

Az apai szerepek mozzanatai	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Anyagi biztonság	1,00							
2. Gyermekvállalási képesség	0,08	1,00						
3. Több idő a gyermekkel	–	0,18	1,00					
4. Pelenkázás	–	–	0,09	1,00				
5. Férfi dönt	0,14	–	0,09	0,26	1,00			
6. Férfikarrier	0,18	0,10	0,11	0,13	0,33	1,00		
7. Sok pénz	0,22	–	–	0,14	0,26	0,45	1,00	
8. Apának lenni	0,16	0,15	0,13	0,08	–	–	–	1,00

Megjegyzés: A táblázatban csak a szignifikáns hatásokat tüntettük fel.

F2. táblázat

A férfi szerepelvárás-típusok (6 változó) megoszlása iskolai végzettség szerint Magyarországon 2009-ben (%)

Szerepelvárás-típusok	Iskolai végzettség				Együtt
	Nyolc osztály	Szaktanárs-képző	Érettségi	Felsőfokú	
Kenyérkereső	25,8	13,3	10,7	13,2	15,4
Családcentrikus	18,9	24,7	32,8	37,9	27,7
Kereső- és családcentrikus	48,9	53,3	50,0	44,5	50,1
Nincs elvárás	6,3	8,8	6,4	4,4	6,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Esetszám	333	445	466	182	1426

F3. táblázat

Az apai szerepek *legfontosabbnak* tartott mozzanatainak megoszlása a férfi családi szerepeire vonatkozó elvárások szerint (%)

Az apai szerepek mozzanatai	Szerepelvárás-típusok			Együtt
	Kenyérkereső	Családcentrikus	Kereső- és családcentrikus	
Anyagiak biztosítása	33,3	13,2	21,8	21,2
Életre nevelés	23,3	19,1	17,5	18,3
Napi ellátás	4,1	2,0	3,8	3,2
Iskolai ellenőrzés	0,5	0	0,7	0,5
Szeretet kimutatása	14,2	42,5	29,9	31,7
Biztonság	20,5	19,6	20,8	20,2
Tekintély, fegyelem	3,2	2,5	3,1	3,2
Nem tudja	0,9	1,0	2,4	1,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Szerepváltozások 2011

F4. táblázat

Az apai szerepek *legkevésbé* fontosnak tartott mozzanatainak megoszlása
a férfi családi szerepeire vonatkozó elvárások szerint (%)

Az apai szerepek mozzanatai	Szerepelvárás-típusok			Együtt
	Kenyérkereső	Családcentrikus	Kereső- és családcentrikus	
Anyagiak biztosítása	2,3	5,9	5,0	4,7
Életre nevelés	2,7	5,1	6,1	5,1
Napi ellátás	57,5	47,7	43,6	47,4
Iskolai ellenőrzés	14,6	15,6	17,6	16,4
Szeretet kimutatása	4,1	2,8	3,6	3,5
Biztonság	5,9	4,6	3,6	4,6
Tekintély, fegyelem	10,5	12,2	13,4	12,6
Nem tudja	2,3	6,1	7,0	5,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>